

cerdos praesto est quotidie *Ministrans*, et easdem saepe offerens hostias. In graeco est *Δειτεργων* pro *ministrans*. Eorum autem Sacrificia, Apostolo ipso testante, umbra futurorum fuerunt: qua de re multa habet Sanctus Augustinus. Per adventum autem Filii Dei cessantibus cruentis Sacrificiis, uti jam praedictum a Prophetis fuerat, successere Sacraenta, ac novi Ritus, et nova Christianae Ecclesiae Liturgia successit, sive Disciplina in Sacris, cuius duplex genus statuendum est. Alterum ex Ritibus aut ab ipso Salvatore, ejusve Apostolis nascente Ecclesia praeceptis, de quibus certos nos faciunt divini Libri, aut Apostolica Traditio, per primitivae Ecclesiae Patres usque ad nos derivata. Alterum ritus illos complectitur, quos identidem Ecclesiae invexerunt in sacra prout Pastoribus visum fuit magis congruum majestati Mysteriorum, sive efficacius ad alendam augendamque populi devotionem.

CAPUT II.

Falsum est quod Le Brunius, et Pinus asserunt nullam ante quintum saeculum Liturgiam fuisse scripto consignatam.

I. Et re quidem vera ad altiora quaeque, ut optime notat Cardinalis Bona, pertinet non solum de fidei dogmatibus agere, sed ritus etiam in sacris functionibus servandos praescribere. Et sane quid altius in Christiana Religione, quam sacrosanctum Eucharistiae Sacrificium? quod ut ordine, unoque ritu, et forma in Ecclesia celebretur, nonnisi ex certis praeceptis caeremoniis, et orationibus uniformiter recitandis peragendum ipsa Religio nos suadet, ipsa fides ostendit. Hae autem quomodo memoriter tantum, et sola traditione nullo scripti codicis subsidio sine defectus, aut variationis periculo observari possunt? Hinc est, quod S. Hieronymus in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum loquens de S. Hilario Pictaviensi, haec scribit: *est ejus et liber hymnorum, et mysteriorum, ubi pro mysteriorum libro Codicem Missalem*

LIBER SEXTUS

DE LITURGIIS.

CAPUT I.

De Liturgiis generatim.

I. Quamvis haec vox *Δειτεργία* (1) *Liturgia* apud Scriptores Graecos denotet quocumque publicum munus, seu ministerium; attamen apud Christianos ab ipsis nascientis Ecclesiae incunabulis consuetudo invaluit, ut pro Sacrificio Corporis, et Sanguinis Domini fuerit accepta. Nulla siquidem functio est, nullumque ministerium magis publicum, quam actio Sacerdotis Deo Sacrificium offerentis. Hinc Actorum cap. 24. *Δειτεργοντων δὲ αυτῶν τῷ Κυρίῳ, ministrantibus autem illis Domino:* quod quidem ministerium nihil aliud fuisse traditur, quam Sacrificium; atque ideo textum sic vertit Erasmus: *Cum illi Domino sacrificarent.* Hinc translatus est, et affixus Liturgiae titulus a SS. PP. Basilio, Gregorio Nazianzeno, Johanne Chrysostomo, Cyrillo Alexandrino, et aliis, libro illo seu monumento, in quo Rei Divinae conficienda Ritus praescribitur.

II. Fuit sua Judaico Populo Liturgia, quum Sacrificia cruenta aut pacifica Deo offerret, ac de ejus gentis Sacerdotibus idcirco Apostolus ajebat: *et omnis quidem Sa-*

(1) Muratori, *De rebus Liturgicis Dissertatio.*

intelligi satis superque evincitur ex veterum Scriptorum omnium testimonio, qui Missam *mysterium* nuncupant. Colligitur insuper ex S. Athanasii epistola ad Orthodoxos, in qua graviter dolet, et conqueritur, Arianos sacros libros omnes qui Ecclesiastico usui destinati erant, igne consumpsisse. At quinam libri magis sacri, usique Ecclesiastico addicti, quam quibus rei divinae peragendae ritus, et ordo consignati erant?

II. Augustinus, atque Coelestinus I. Papa Pelagianos ex orationibus Ecclesiae redargunt, et confutant. Igitur scripto illae orationes consignatae erant. Si enim nullibi literis essent exaratae, facili negotio a Pelagianis tale argumentum fuisse exsufflatum; dicendo nimurum, illas orationes a suis adversariis adhibitas, et compositas, non autem ex antiqua et certa traditione, quae scripto comprobaretur, provenire. Quarto Ecclesiae saeculo a pluribus Synodis constitutum legimus, ut preces nonnisi adprobatae a Synodis in Missa recitarentur. Ergo scriptae erant; alias qua ratione constaret eas sanctas esse et adprobandas?

CAPUT III.

De precipuis Orientalis Ecclesiae Liturgiis.
De Liturgia Divi Jacobi Apostoli.

I. De Liturgia Jacobi fratris (1) Domini Hierosolymorum Episcopi omnium celeberrima, paulo fusius disserendum est. Scripsit de illa eruditissimam Epistolam ad Bartoldum Nibusium Leo Allatius in ejus *Symmictis* editam pag. 176. qua eam ab haereticorum oppositionibus vindicat, et prolatis Antiquorum testimoniiis, genuinum Jacobi foetum esse demonstrat. Magni autem ponderis ad ejus veritatem stabiendum in primis est perpetua Ecclesiae Graecae traditio, quae illam semper ut legitimam

(1) Bona, *Rerum Liturgicarum cum notis Roberti Sala*. Lib. I. Cap. VIII. §. III.

agnovit. Consentient Graecis Syri, qui teste Abrahamo Ecchellensi in notis ad Hebediesu de *Scriptoribus Chaldaicis* pag. 135. asserunt, S. Jacobum primum omnium Liturgiam scripsisse, et ad ejus normam caeteras institutas fuisse: idque confirmat Abraham Joannis Maronis, qui intra sextum et septimum vivebat saeculum, aliorumque antiquiorum testimonio, qui in ejus *Liturgiae Commentariis* affirmant hanc traditionem ad ipsos per manus deductam a tempore Apostolorum. Accedunt traditioni ejusdem exemplaria in vetustissimis Codicibus exarata, et ex ea veterum Patrum excerptae apud Allatum auctoritates ad Catholicae Fidei dogmata comprobanda. Manuel Malaxus in *Homocanone* cap. 220. eum in usu fuisse ait usque ad tempora Basillii Magni, ejusque meminit Proclus in *Tract. de traditione Divinae Liturgiae*, et Cyrillus Hierosolymitanus multa ex ea transtulit in quintam Catechesim mystagogicam.

II. Varias adhibent cavillationes ad eam abolendam Protestantes, sed omnes ipsorum conatus irritos esse, facile ostenditur. Ajunt reperiri in ea vocem *Homousion*, ante Concilium Nicaenum ignotam; vocem *Theotocos* in Concilio Ephesino repertam. At id temere et falso ab illis dicitur. Nam Divus Athanasius in *Libro de Decretis Concilii Nicaeni* auctores profert, qui verbo Homousii ante ipsum Concilium usi sunt. Theodoreetus item Lib. I. *Hist. Eccl. cap. 15.* eam vocem non esse novam ait, neque a Patribus Nicaeae congregatis inventam, sed a majoribus receptam. Et ut alios sileam, ipsem Eusebius Caesariensis, Arianae factionis propugnator, hoc idem asserit apud Theodoreutum ibidem, et apud Socratem Lib. I. cap. 5. Simili modo ante Concilium Ephesinum B. Virginem *Theotocon*, idest *Dei Genitricem* nuncupatam Evagrii testimonio evincitur, qui Lib. I. *Hist. cap. 2.* Nestorium reprehendit, quod hanc vocem a multis spectatissime Patribus usurpatam rejecerit: cui consentit Theodoreetus Lib. 4. *haeret. fabul. cap. 12.* dicens, antiquissimos Fidei Orthodoxae Praedicatores, juxta traditionem Apostolicam, Matrem Domini *Deiparam* nomi-

nasse et credidisse. Ajunt insuper Trisagion et Doxologiam recentioris aevi esse, atque inde concludunt per eam tribui Jacobo hanc Liturgiam, in qua ista reperiuntur, sed nugas agunt; nam Hymnus *ter Sanctus* Isaiae cap. 6. et Apocal. cap. 4. v. 8. legitur; et Glorificatio Sanctissimae Trinitatis ab Apostolis emanavit, qui cum credentes baptizarent in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, eos docuerunt Patri et Filio et Spiritui Sancto solemnem Doxologiam decantare. Ajunt denique alia quaedam in ea esse, quae recentiora sunt. Hoc probandum ipsis erat; ajunt enim illi, nos negamus. Sed ultro concedamus nonnulla addita a recentioribus, ut in similibus fieri solet: an idcirco abiicienda omnia vellut spuria, illa etiam quae genuina sunt? An ideo Pentateuchum Moysi tribuendum non erit, quia in fine Deuteronomii ipsis mors et sepultura ab alio Scriptore addita est? Non est hominis sani sic argumentari.

CAPUT IV.

De Liturgia s. Clementis.

I. Liturgia S. Clementis est illa, quae reperitur in Libro octavo Const. Apostol., et quae Clementis Romani Pontificis, et Apostolorum Discipuli nomen praesefert. De hac Liturgia testimonium perhibet S. Proclus Archiepiscopus CP. in Tractatu de Traditione Divinae Missae. Bellarminus in libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis* opinatur genuinam esse Liturgiam Divi Clementis. Alii tamen Scriptores, qui negant Clementem Apostolicarum Constitutionum Auctorem esse, ab eo pariter abjudicant Liturgiam, quae pars illarum notabilis est. Certum tamen apud omnes, et exploratum nunc est, ut ait Cardinalis Bona Lib. I. Rerum Liturgicarum c. 8. n. 4. quod si ab Apostolis immediate dictatae non fuerunt, Concilio tamen Nicaeno antiquiores sunt, et in illis continetur Disciplina Ecclesiastica, qua Orientalis Ecclesia sub Ethniciis Imperatoribus ante Magnum Costantinum regebatur,

ut eruditissimus P. Johannes Morinus docet part. 2. *de Sacris Ordinationibus* pag. 20. cui adstipulatur Johannes Fronto, in *Praenotatis ad Kalendarium Romanum*; Petrus de Marca, Lib. 5. *Concordiae c. 2*. Auctorem prefatarum Constitutionum saltem saeculo tertio floruisse tradit, idque omnibus hodie persuasum esse adstruit. Firmum igitur remanet, quod Liturgia Clementis nomine inscripta, si non genuinus foetus dicti Pontificis, saltem antiquissima est, et a Patribus secundi vel tertii saeculi usurpata; et ideo ejus testimonio doctissimus Cardinalis Bona frequenter utitur.

CAPUT V.

Dubiae fidei eas esse, quae Matthaeo, et Marco tribuuntur.

I. Extant etiam Matthei (1) et Marci Evangelistarum nominibus Liturgiae, quas cum plerisque inter dubiae fidei scripta recenseo. Illa *Aethiopum*, haec Alexandrinorum dicuntur esse. Et re quidem vera in Liturgia S. Matthei monetur Sacerdos, ut declaret Epactam, Aureum numerum, mobilia et immobilia festa, quae Apostolicis temporibus non convenient. Habetur hymnus *ter Sanctus*, multis post Apostolicam aetatem saeculis in Ecclesia cantari coepitus. Sacras Synodos, Nicaenam, Constantinopolitanam, et Ephesinam recenset, Sanctosque Athanasium, Gregorium, Basilium, Cyrillum, Chrysostomum, tribus saeculis ab Apostolorum aetate disjunctos. Praeditis adjungenda est alia procul dubio non melioris fidei Liturgia, quam sub nomine Joannis Evangelistae cum pluribus aliis Liturgiis seu anaphoris Romae Syriaca lingua impressam refert Riccardus Simonius in supplemento ad libellum Leonis Mutinensis.

(1) Natalis Alexander, *Historia Ecclesiastica saeculum primum*. Articleus III.

CAPUT VI.

De Liturgiis SS. Cyrilli et Basilii.

I. **Cyrillus Hierosolymitanus** in suis Catechesibus plures exhibit formulas in conferendis Baptismi, Confirmationis, et Eucharistiae Sacramentis sua aetate adhibitis, tum integrum exhibit pene Liturgiam pro Sacrificio Altaris, praesertim longam praefationem, quam hymnum appellat, orationem scilicet consecrationi praeviā, et alias orationes post consecrationem pro communi Ecclesiarum pace, pro tranquillitate mundi, pro Regibus etc. et pro defunctis.

II. **Sanctus Basilius Episcopus** (1) Caesareae, adhuc Presbyter in usum Ecclesiae Caesariensis Liturgiam conscripsit, quam Nazianzenus, qui hujus rei nobis fidem facit, Precum descriptiones, et Sacrarii concinnitates vocat. Ejusdem Basilii Liturgiae intra dimidium ab aetate Basili saeculum meminere quoque Petrus Diaconus de *Incarnatione* inter Opp. Fulgent., et Proclus Constantinopolitanus de *Traditione Divinae Liturgiae*; qui expresse precum formulas in ea contentas significant. Tum Basilius ipse pluribus in locis, uti *Epist. LXIII. et CCXL.* ac *LXVIII.* precationum formulas pro omnibus hominum ordinibus in Ecclesia fieri solitas indicat. Ac earumdem etiam sectiones aliquot expresse exhibit, ac tandem de psalmis alternatim canendis loquitur, tum et de hymnis Atheonegenis, aliisque canticis, quae jampridem in divini cultus ministerio cani consuevisse scribit. Jacobus Goar Ordinis Praedicatorum vir doctus, sacrorumque Rituum peritissimus in Graecorum Euchologio pag. 18. ex gemino fine, quem sibi Basilium in edenda Liturgia praefixisse asserunt Proclus et Auctor vitae, geminam quoque ab ipso diversis temporibus scriptam fuisse su-

spicatur. Unam prolixiorem, quo quis diutius Deo vacaret, alteram breviorem, ne populo et ipsis sacris ministris taedium pareret: et hanc putat Goar posteritati traditam, omniumque consensu approbatam. Ac quidquid sit de hac conjectura, illud certissimum est duplē extare Basili Liturgiam, unam e Graeco translatam, quae incipit, *Dominus Deus noster*, et. Alteram ex Syriae sermone ab Andrea Masio latine redditam, quae *Anaphora* inscribitur, et sic incipit: *Eterne Deus, qui in principio homines creasti ad immortalitatem*: et a graeca in multis diversa est, et multo brevior. His accedit tertia a praedictis etiam differens, quam Victorius Scialach Maronita ex vetusto Codice lingua Ægyptiaca cum Arabica interpretatione scripto in latinum transtulit, quae Bibliothecae Patrum inserta est, et ab hac oratione exorditur: *Domine, qui nosti corda omnium.* Ipsa quoque graeca exemplaria dissimilia esse agnoscit Goar, adeo ut difficile sit judicare quinam sit purus et germanus Basili textus. Observavit hanc diversitatem praedictus Scialach, ejusque reddidit hanc rationem; quod sicut Latini et Graeci Antistites in suis Liturgiis, multa vel addiderunt vel immutarunt; idem etiam ab Alexandrinis et Ægyptiis par est credere pro temporum opportunitate factitatum.

III. Porro Liturgia Basili certis dumtaxat diebus utuntur Graeci, Dominicis scilicet sanctae et magnae Quadragesimae, dempta Dominica Palmarum, in sancta et magna Feria quinta, in magno Sabbato, in Vigilia Nativitatis Iesu Christi et Epiphaniae, et in die festo ipsius Basili. Est et alia apud Alexandrinos celebris Liturgia, eaque S. Gregorio Theologo scilicet Nazianzeno tribuitur. Hanc idem Assemanus ex Renaudotio Graece et latine, ex Missali Coptitarum exhibit. Neque illud omittendum, ubi Ecclesia Alexandrina a Dioscoro miserrime ab Ecclesia Romana divisa est, apud hujus sectatores novam obtinuisse Liturgiam ab eo appellatam. Praenotatur enim *Anaphora Sancti Dioscori Archiepiscopi Alexandriae*.

(1) *Bona, Rerum Liturgicarum cum notis Roberti Sala. Liber I. Caput IX. § 11.*

CAPUT VII.

De Liturgia S. Joannis Chrysostomi.

I. S. Joannes Chrysostomus CPolitanus Antistes Basili Liturgiam rursus breviori methodo contraxit, qua reliquo anni tempore Graeci utuntur. Hanc Chrysostomi Liturgiam edidit in suo Euchologio Jacobus Goar, et cum pluribus tam impressis quam MSS. exemplaribus contulit, discussit, et notis illustravit, adeo copiose et erudite, ut nihil ejus diligentiae addi possit. Plura adversus hanc Liturgiam opponunt Protestantes, ut eamdem Auctori suo Chrysostomo detrahant, sed irrito conatu. Ait enim Oudinus in sua *Scriptorum Ecclesiasticorum Historia*, ipsius sacri Doctoris non esse hanc Liturgiam. In ea enim, inquit, Beatissima Virgo Maria praedicatur penitus incontaminata, honoratior Cherubim, et gloriosior incomparabiliter Seraphim: quod a Chrysostomi doctrina alienissimum esse solitis suis cavillationibus, et sophismatis probare ntitur, quasi Chrysostomus indignum aliquid de Beatissima semper Virgine senserit in scriptis suis, uti falso jactat malignus iste Apostata, et SS. PP. calumnator. Porro, quod Maria Virgo fuerit penitus incontaminata, apertissime asserit Chrysostomus Oratione in Beatam Virginem, his verbis: *Virgo innocens sine macula, omni culpa vacans, intemerata, impolluta; sancta Anima, et Corpore, sicut lily inter spinas germinans*. Quod autem fuerit honoratior Cherubim, et gloriosior incomparabiliter Seraphim, idem Oratione in Hypapante Dom. Virgo, inquit, *coelestibus potentius praestantior, illae enim cum timore, et tremore assistunt velantes faciem suam*.

II. Haec clarissima sunt, neque verborum circumlocutione fucata; quare si haec alibi dixit Chrysostomus, ecce cur eadem dicere non poterat in Liturgia? Hoc ipsum, videlicet quam sancte, pie, ac devotissime senserit de Beatissima Virgine Maria Chrysostomus, satis superque, et ad evidentiam ostendit Hippolytus Marracius tum in

sua *Polyanthea Mariana*, ubi innumera ejusdem Chrysostomi Elogia de B. Virgine profert, tum in vindicis *Chrysostomianis*, seu de S. Jo. Chrysostomo in Controversia Conceptionis ejusdem Beatissimae Virginis Mariae ab Adversariorum imputationibus vindicato edit. Romae 1664.

III. Praeter hasce Liturgias alia Graecis in usu est, quam vocant *Præsanctificatorum*, et cum Liturgia S. Gregorii Nazianzeni confundit Ludovicus Jacobus a S. Carolo *Biblioth. Pontif.* pag. 86. et 88. Eam Graecorum plerique S. Gregorio Magno, seu ut illi ajunt, dialogo tribuunt, quamvis Goario teste in *Euchologio* non desint, qui Basilio, aut Gregorio II. Papae, aut Germano Patriarchae CPolitano adscribant. Exstat et alia Liturgia in *Chronico Alexandrino*, quod Carolus Cangius emendatius edit. Eam Mabillonius de *Studiis Monasticis t. 2. cap. 20.* observandam proponit, scriptamque censem tempore Heraclii Imperatoris, saeculo scilicet septimo decurrente. Alia demum ea est, quam ex latino S. Gregorii Magni exemplo graecam fecit Georgius Codinus. Extat hujus Liturgiae recentior graeca versio, quae Emmanuel Chrysoloram auctorem habet.

IV. Harum, quas enumeravimus, Liturgiarum plures a viris doctis junctim editas reperio. Basilii, Chrysostomi, et *Præsanctificatorum* Liturgiae prodierunt graece Romae anno 1529. cum Germani Archiepiscopi CPolitanae Ecclesiae historia et mystica theoria. Easdem Liturgias P. Jacobus Goarius in Euchologium intulit, ac versione donatas variis lectionibus, notisque illustravit. Georgius quoque Wicelius in libro, quem inscriptum: *Exercitamenta verae pietatis Moguntiae apud Franciscum Behem evulgavit*, Liturgiam S. Basilii, Missamque Æthiopum Christianorum in Africa latine exhibuit. Jacobi porro, itemque Basilii et Chrysostomi liturgias graece Parisiis exudit Guilielmus Morellius. Ceterum in Bibliothecis Patrum cum antiquioribus, tum recentioribus aliquot ejusmodi Liturgiae continentur.

CAPUT VIII.

De Maronitis eorumque Liturgiis.

I. De Maronitis, eorum nomine, et origine bene multa disputant eruditii. Hos a quodam Marone haeretico Monothelita nomen sortitos fuisse, ex Willermo Tyrio sentiunt Cardinalis Baronius ad an. 1182., n. 4., et Spondanus ibidem, Joannes Morinus, aliquique quos securti sunt Cardinalis Bona, item Gravesonus *Hist. Eccl.* saec. XV. coll. 4. edit. Ven. pag. 127. E contra Pagius in Baronii ad an. 635. n. 5. luculenter ostendit eosdem Maronitas semper Catholicos fuisse, fideique Orthodoxae acerrimos assertores et vindices, et ex S. Marone Abbe originem duxisse, quorum proinde adversus Eutychium Alexandrinum, Guillelmum Tyrium, et Morinum vindicias agit. Pagio suffragatur eruditissimus Scriptor Josephus Sim. Assemanus Tom. I. *Bibliotheca Orientalis* pag. 498. et seq. 507. 508. ubi de gentis sua Orthodoxya, et origine in S. Marone Abbe evidenter confirmat. His accedit Apostolicum Benedicti Papae XIV. oraculum in sua allocutione habita in Consistorio semipublico sub die 13. Iuli 1744. inter Acta publica Nationis Maronitarum edita eodem anno typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.

II. Maronitae insuper arabice loquuntur, sed sacras functiones peragunt lingua syriaca. Cum graecis convenient in quibusdam consuetudinibus, ab ipsis vero et a reliquis Orientalibus, exceptis Armenis, discrepant, quod Eucharistiam in azymis conficiunt: Gabriel Sionita in Epistola ad Nihusium de nonnullis ritibus Maronitarum, inter Symmicta Leonis Allatii, in eorum Liturgiis eadem fere contineri ait, quae in Missa Latina, diverso tamen ordine, diversisque caeremoniis. Id vero Maronitis peculiare est, quod dum Sacerdos celebrat, Chorus subinde concinit hymnos quosdam S. Ephraem Syri, quos valde elegantes esse ejus linguae perili testantur.

CAPUT IX.

De reliquis Orientalium Liturgiis.

III. Et primo S. Jacobi Liturgia (1) apud Syros omnium Liturgiarum antiquissima est ad quam reliquae tamquam ad normam accomodatae sunt. Eam plures ex Syria antiquis suis commentariis adornarunt, Joannes Maro, Jacobus Edessenus, aliquique, de quibus videndus Assemanus Biblioth. Orient. tom. 1. Liturgiam suam in quinque partes dividunt, uti ex Dionysio Barsalibaeo constat. Ipsi vero Nestoriani et Jacobitae per Syriam, Assyriam, Persidem, et Indiam, aliasque finitimas Asiae regiones ingenti numero disseminati, proprias habent Liturgias sermone chaldaico non multum a Graecis discrepantes, in quibus Nestoriani Nestorium et Theodorum Mopsuestenum; Jacobitae autem Dioscorum et Eutychen tamquam Sanctos invocant et venerantur. Habent etiam Armeni specialem Liturgiam proprio idiomate, quae ab erroribus ipsorum expurgata Romae excusa fuit Armenice et latine, typis S. Congregationis de Propaganda Fide, sicut inscribitur: *Codex Mysterii Missae Armenorum*, seu *Liturgia Armena*. Haec Armenorum Liturgia Graecanicum ritum in plerisque imitatur: adeo ut verba quaedam graeca in ea permanserint. Multa de Armenorum religione, et haeresibus Clemens Galanus scripsit tomis tribus Romae editis de illius Ecclesiae cum Romana conciliatione. Eucharistiam, uti ex eorum Liturgiis patet, in azymis conficiunt.

IV. Ægyptii Cophlitae ex duodecim, quas habent Liturgiis, tres tantum in suum usum reperunt, videlicet S. Basilii, quam ferialibus diebus recitant, S. Gregorii, quam Dominicis aliisque solemnioribus festis usurpant, et S. Cyrilli, quam per Quadragesimam, Jejunium Natalis Domini, et in commemoratione Defunctorum adhuc.

(1) Vide Renaudotum, *Collectio Liturgiarum Orientalium*.

bent. Copticae similem Missam habent *Æthiopes* sive *Abyssini*, utraque enim Ecclesiae *Ægyptia*, et *Æthiopica* a Patriarcha *Alexandrinus* ritus Coptici olim administrata, et iisdem fere caeremoniis imbuta fuit. Officia divina lingua *Æthiopica* celebrant. In lexico *Æthiopico* Jobi Ludolfi, edito Londini, post Epistolam praeliminarem Joannis Michaelis Wanslebii extat Indiculus librorum MSS. *Æthiopicorum*, quorum primus est *Liber Liturgiarum*, in quo sunt decem Liturgiae. Sunt et aliae gentes peculiaribus et diversis utentes Liturgiis, sed ut verba usurpem Nicephori Callisti Lib. 12. cap. 34. valde mihi laboriosum, et difficile esset variantes per urbes et regiones omnes Ecclesiarum Liturgias enumerare et praescribere. Abraham Ecchellensis in notis ad Catalogum *Hebediesu* pag. 134. numerari ait apud Orientis Christianas gentes supra quinquaginta Liturgias, partim communes, partim proprias singularum gentium. Liturgiarum Orientalium, quas hactenus percensuimus, insignis collectio prodiit Parisiis MDCCXVI. duobus tomis 4. Auctore, quem citavimus, Eusebio Renaudotio.

CAPUT X.

De Occidentalium Liturgiis — de Liturgia Romana.

I. Romana Liturgia Beato Petro Apostolorum Principi Ecclesia Romana, omnium Mater, et Magistra debet: qui quidem ritus et ordo subinde a Jesu Christi Vicariis sensim est auctus, aut etiam in nonnullis pro rerum et temporum ratione immutatus. Quod autem Liturgiae Romanae institutio Beatissimo Petro accepta referenda sit, luculentissime docetur a S. Innocentio I. in epistola ad Decentium Eugubinum Episcopum. Innocentio undique consentit alter Romanus Pontifex, nempe Vigilius, in epistola ad Profuturum ubi sacrae actionis canone, precem canonicanam appellat ex Apostolica traditione, atque adeo a B. Petro, acceptum memorans. Idem asserit Isidorus Lib. I. de Eccles. Offic. cap. 15. *Ordo Mis-*

sae vel orationum, quibus oblata Deo sacrificia consecrantur, primum a *Sанcto Petro* est institutus. Isidoro concinunt Etherius Episcopus Uxamensis, et Beatus Presbyter in libris adversus Elipandum Toletanum. His accedit *Walafridus Strabo*, qui vigebat circa annum Domini 840. Is enim censem, sacrorum rituum in celebratione Missarum originem, Romae et B. Petro deberi, deinde ab ejus successoribus sensim Missae preces auctas, amplificatasque. Damus verba ex ejus libro de rebus Ecclesiasticis: *Et Romani quidem usum observationum a B. Petro Principe Apostolorum accipientes, suis quippe temporibus, quae congrua judicata sunt, addiderunt. Rupertus Abbas Tuitiensis initio saeculi XII. eamdem sententiam inicit. De hac traditione sic scribit clar. P. Honoratus a Sancta Maria Lib. 5. de usu Critices Dissert. 5. art. 2. S. Petrus habendus est tanquam primus institutor Liturgiae Romanae, et S. Jacobus Hierosolimitanae, quae deinde propagatae sunt, prior in omnibus Occidentis, altera in Orientis Ecclesiis. Hanc sententiam defendunt Edmundus Martene, de antiquis Ecclesiae ritibus cap. 5. art. 2. §. 7.; Grancolas, in suo libro de antiquis Liturgiis pag. 51. gallice scripto; Le Brun, tom. 2. suarum Explicationum super caeremoniis, et precibus Missae dissert. 2. art. 2.; Dominicus Georgi, in suo primo volumine de Liturgia Romani Pontificis Lib. 1. cap. 2.; et alii bene multi.*

II. Quis autem, qualisque fuerit primigenius iste Christiani Sacrificii, seu Missae ordo a Beatissimo Petro Romanae Ecclesiae traditus, praeceps non constat. Ea propter ut optimè advertit P. Johannes Mabillonius de *Liturgia Gallicana* Lib. I. cap. 2. num. 4. et seqq. Romanae Liturgiae triplex veluti ordo, seu status considerandus est. Unus primigenius, qui ab Ecclesiae nascentis exordio usque ad Gelasium fuit receptus. Alter Gelasianus, qui Auctorem, seu potius amplificatorem habuit Gelasium Papam hujus nominis primum. Tertius est ille, qui Gregorianus dicitur, ex nomine Gregorii Magni, qui Gelasianum ordinem coaretavit, correxit, et in meliore formam rededit. Hic ultimus Missae Romanae ordo ad-